

Melania Nieć, Dorota Klembowska

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Innowacyjność przedsiębiorstw branży spożywczej na tle ogólnych tendencji w latach 2002–2008

Wstęp

Innowacje w przedsiębiorstwie stanowią istotny element w ich rozwoju, funkcjonowaniu, dostosowywaniu się do wymagań konsumentów oraz konkuro-
rowaniu z innymi przedsiębiorstwami. Bycie przedsiębiorstwem innowacyjnym
obecnie staje się koniecznością, w związku z tym ogromne znaczenie odgrywa
właściwa polityka innowacyjna, która jest jednym z istotnych elementów polityki
gospodarczej, zwłaszcza skierowanej do podmiotów gospodarczych. Właściwie
dostosowane instrumenty polityki innowacyjnej skutecznie wpływają na niekon-
wencjonalność przedsiębiorstw, a tym samym poprawiają konkurencyjność na
rynku lokalnym, jak i globalnym. Polityka innowacyjna w Polsce, we współ-
czesnym rozumieniu, nie istniała przed rozpoczęciem transformacji w 1989 r.
[Łącka 2010, s. 17]. Tak naprawdę okres przed akcesją Polski do struktur Unii
Europejskiej i związana z nią konieczność spełnienia wielu wymagań, w tym
związanych z realizacją Strategii Lizbońskiej, spowodowały proinnowacyjny
i aplikacyjny klimat w Polsce.

Jak ważne są innowacje dla gospodarki wskazywał Schumpeter, który wi-
dział w nich siłę sprawczą rozwoju gospodarczego [Schumpeter 1960]. Jego
teoria niszczenia wyjaśnia, że firmy, które nie nadążają za innowacjami giną,
a pojawiają się nowe innowacyjne firmy [Gruszecki 2002, s. 199].

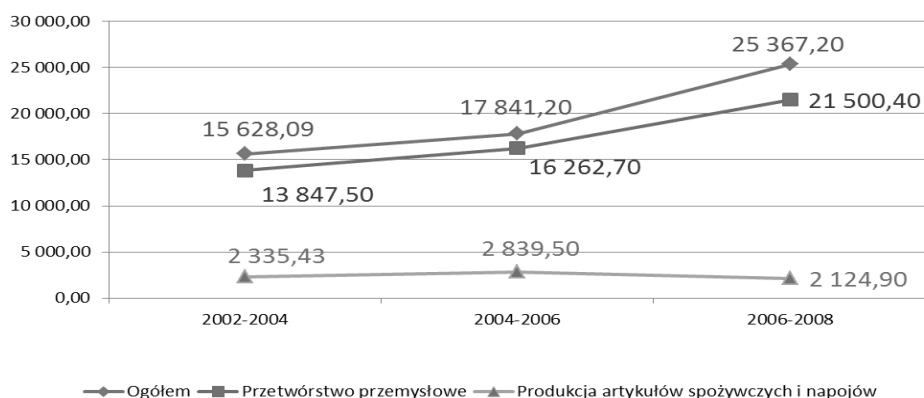
Prezentowany w niniejszym artykule sektor spożywczy, w oparciu o dane
dotyczące działu artykuły spożywcze i napoje, klasyfikowany jest według
OECD pod względem poziomu techniki oraz intensywności B+R do najniż-
szego poziomu [*Nauka i technika* 2006, s. 224–225]. W związku z tym z jednej
strony nie należy oczekiwać tego samego typu dokonań technicznych w prze-
myśle lotniczym, co w przemyśle spożywczym, a z drugiej strony sektor rol-
no-żywnościowy stwarza ważne pole dla innowacji i innowacyjnego działania,
którego produkty wpływają na dobrobyt i jakość życia społeczeństwa [Adamo-
wicz 2008, s. 7].

Cel i metody badań

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wyników badań dotyczących polskich przedsiębiorstw branży spożywczej w kontekście ich innowacyjności w okresie dwóch lat przed przystąpieniem do Unii Europejskiej i cztery lata po tym wydarzeniu (do 2008 roku). Dane poddane analizie pochodzą z trzech okresów badawczych: 2002–2004, 2004–2006, 2006–2008. Badania innowacyjności przedsiębiorstw prowadzone przez GUS odbywają się co roku, jednak bardziej szczegółowe dane dotyczą przedziałów czasowych obejmujących 3 lata.

Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych produkujących artykuły spożywcze i napoje

Z działalnością innowacyjną przedsiębiorstwa związane są nakłady na działalność badawczo-rozwojową, zakup gotowej technologii, oprogramowanie, nakłady inwestycyjne na maszyny i urządzenia techniczne, budynki i budowle, grunty, szkolenie personelu związane z działalnością innowacyjną oraz marketing związany z wprowadzaniem innowacji technicznych. Wielkość nakładów to jeden z najważniejszych wskaźników z dziedziny badań statystycznych innowacji. Wielkość nakładów na działalność innowacyjną w analizowanym okresie wykazywała tendencję wzrostową w skali makro dla wszystkich przedsiębiorstw, jak i dla przedsiębiorstw przemysłu przetwórczego. W przypadku przedsiębiorstw z działu produkcja artykułów spożywczych i napojów obserwowano tendencję malejącą (rys. 1).

Rysunek 1

Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych (w mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Bodźcem powodującym wzrost nakładów na działalność innowacyjną w skali makro mógł być realizowany w latach 2004–2008 Sektorowy Program Operacyjny „Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw” (SPO WKP). Był on jednym z kluczowych instrumentów dotyczących realizacji polityki w zakresie przedsiębiorczości i innowacyjności przedsiębiorstw. W ramach SPO WKP realizowane były działania mające m.in. na celu „Poprawę dostępności do zewnętrznego finansowania inwestycji przedsiębiorstw” (działanie 1.2), „Tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju firm” (działanie 1.3), „Wzmocnienie współpracy między sferą B+R a gospodarką” (działanie 1.4), „Wzmocnienie konkurencyjności produktowej i technologicznej przedsiębiorstw” (działanie 2.2) czy „Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez inwestycje” (działanie 2.3). W wyniku realizacji wszystkich działań SPO WKP zostało podpisanych 13 632 umów na kwotę 4 652 347 816,44 zł¹.

W kontekście aktualnie wdrażanego Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013 można postawić hipotezę², że ze środków SPO WKP korzystały w minimalnym stopniu przedsiębiorstwa z branży spożywczej. Tak postawiona teza jest oparta na znikomym udziale przedsiębiorstw z działu artykuły spożywcze i napoje w działaniu 4.4 „Nowe inwestycje o wysokim potencjale innowacyjnym”. Spośród 288 przedsiębiorstw, których wnioski aplikacyjne przeszły ocenę formalną i merytoryczną, tylko 8 reprezentowało dział artykuły spożywcze i napoje [Nieć 2011, s. 335].

Powodem tendencji malejącej nakładów na działalność innowacyjną obserwowaną w badanym okresie w dziale produkcja artykułów spożywczych i napojów jest prawdopodobnie mniejsza aktywność innowacyjna przedsiębiorstw w ogóle, a w szczególności w omawianym dziale, związana z ograniczonymi środkami finansowymi i sytuacją rynkową (tab. 1).

Tabela 1

Udział przedsiębiorstw innowacyjnych w przetwórstwie przemysłowym oraz w dziale artykuły spożywcze i napoje w latach 2002–2008 (%)

Wyszczególnienie	2002–2004	2004–2006	2006–2008
Przetwórstwo przemysłowe	25,6	23,1	21,2
Produkcja artykułów spożywczych i napojów	23,9	20,0	17,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

¹ Informacja miesięczna nt. stanu realizacji SPO WKP w latach 2004–2006, stan na dzień 31 stycznia 2008r., http://www.konkurencyjnosc.gov.pl/NR/rdonlyres/F14F48F0-A410-4A53-A648-0AEE4CD7F886/44937/SPOWKP_IM_styczen_2008.pdf.

² Hipoteza dotyczy okresu programowania w latach 2004–2006, a jej weryfikacji dokonano w oparciu o następny okres programowania (2007–2013) na podstawie analizy dokumentów składanych przez beneficjentów.

W latach 2006–2008 na działalność innowacyjną przedsiębiorstwa z branży spożywczej przeznaczyły 2125 mln zł, czyli o 25% mniej niż w poprzednim okresie, i były one niższe niż na początku analizowanego okresu (rys. 1).

W badanym okresie przedsiębiorstwa z branży spożywczej poniosły największe nakłady na nabycie maszyn i urządzeń technicznych, środków transportowych, narzędzi, przyrządów, ruchomości i wyposażenia. Nakłady te stanowiły od 47,6 do 52% wszystkich nakładów na działalność innowacyjną (tab. 2).

Najniższe nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach poniesione zostały na szkolenie personelu związane bezpośrednio z wprowadzaniem innowacji produktowych lub procesowych, ale zostały one dwukrotnie zwiększone (z 3,6 do 8,8 mln zł). O ile w ostatnim okresie przedsiębiorstwa spożywcze zmniejszały nakłady w wielu dziedzinach, to najmniejszy spadek dotyczył nakładów na działalność badawczą i rozwojową (z 75,7 mln zł w 2006 r. do 75,4 mln zł w 2008 r.). Wydatki na działalność B+R stanowią niespełna 3% wydatków na działalność innowacyjną (tab. 2). Przedsiębiorstwa przemysłowe produkujące artykuły spożywcze i napoje coraz częściej dostrzegają potrzebę wzmocnienia działań marketingowych, zwłaszcza jeżeli chodzi o nowe i zmodernizowane wyroby, o czym świadczy wzrost nakładów (ze 113 mln zł w 2004 r. do 256 mln zł w 2008 r. i widoczne zmiany w ich strukturze – tab. 2).

Tabela 2

Struktura nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach z działu produkcja artykułów przemysłowych i spożywczych (%)

Nakłady	2002–2004	2004–2006	2006–2008
Działalność B+R	1,7	2,3	2,9
Zakup gotowej technologii w postaci dokumentacji i praw	2,5	3,3	2,3
Nakłady inwestycyjne na budynki i budowle	21,4	21,1	18,3
Nakłady inwestycyjne na maszyny i urządzenia techniczne	52,2	52,1	47,6
Nakłady inwestycyjne (w tym z importu)	17,9	14,8	18,5
Szkolenie personelu związane bezpośrednio z wprowadzaniem innowacji	0,1	0,1	0,3
Marketing związany z wprowadzaniem nowych i zmodernizowanych wyrobów	4,1	6,3	10,0
Razem	100,0	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rodzaje innowacji w przedsiębiorstwach spożywczych

Dla podniesienia wydajności oraz/lub rentowności firma może dokonać wielu typów zmian w swoich metodach działania, w sposobie wykorzystania produktów. Podręcznik Oslo definiuje cztery typy innowacji, które obejmują szeroki zakres zmian w działalności firm: innowacje w obrębie produktów, procesów, innowacje organizacyjne i marketingowe [Podręcznik Oslo 2008, s. 19].

W latach 2002–2004 prawie co czwarte przedsiębiorstwo zajmujące się produkcją artykułów spożywczych i napojów było aktywne innowacyjnie. Połowa badanych przedsiębiorstw wprowadziła innowację techniczną dotyczącą produktu i procesów (49,9%), co trzeci podmiot wprowadził innowację dotyczącą tylko procesów, a 15,6% podmiotów wprowadziło innowację produktową [GUS 2006]. W latach następnych zmniejszył się odsetek podmiotów, które wprowadziły innowację zarówno w procesach wytwórczych, jak również w produktach (tab. 3).

W rozważaniach dotyczących źródeł innowacji w biznesie część badaczy jest zdania, że zdolność do tworzenia i umiejętnego wykorzystywania innowacji jest funkcją określonej kompozycji wnętrza podmiotów gospodarczych, stanowiącą wynik połączenia posiadanych, a unikatowych i cennych zasobów oraz umiejętności ich wykorzystania. Drugi nurt badaczy skupia się na zewnętrznych źródłach innowacji, upatrując ich w określonej konfiguracji otoczenia – makro i/lub branżowego [np. Porter 1990]. Według tych badaczy, to określony układ zasobów i sieci powiązań pomiędzy nimi w otoczeniu determinuje poziom zdolności podmiotu do działań innowacyjnych. Mogą być to zarówno zasoby państwa

Tabela 3

Rodzaje innowacji w przedsiębiorstwach z działu produkcja artykułów spożywczych i napojów (%)

Przedsiębiorstwa, które wprowadziły innowację		2004–2006	2006–2008
Ogółem		20,0	17,7
Nowe lub istotnie ulepszone produkty		14,4	13,3
W tym nowe dla rynku		5,8	7,0
Nowe lub istotnie ulepszone procesy		16,6	13,3
w tym:	metody wytwarzania produktów	12,8	10,9
	metody z zakresu logistyki i/lub metody dostarczenia i dystrybucji	6,1	4,0
	metody wspierające procesy	7,7	6,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

lub danej branży (naturalne, technologiczne, kapitał ludzki itd.), ich wzajemnie wspierająca się konfiguracja, struktura, uwarunkowania lokalizacyjne, czy też kultura lub instytucje rynku – zarówno te formalne, jak i zwyczajowe [Stępień 2010, s. 48].

Źródła informacji o innowacjach w przedsiębiorstwach spożywczych mają przede wszystkim charakter wewnętrzny i są to: kadra zarządzająca, dział sprzedaży i marketingu oraz pracownicy prowadzący prace badawczo-rozwojowe. Na początku analizowanego okresu dla 44% przedsiębiorstw w przemyśle spożywczym wewnętrzne źródła miały wysokie znaczenie w gromadzeniu informacji o innowacjach, a w 2008 r. już tylko dla 32,2% podmiotów. Istotnym źródłem informacji o innowacjach są też klienci (dla 23,7% przedsiębiorstw) oraz czasopiśma i publikacje naukowe (16,3%). Tylko dla niewielkiego odsetka firm źródłem informacji są jednostki badawczo-rozwojowe i szkoły wyższe (odpowiednio dla 3,3 i 4,2% przedsiębiorstw). Niewielki odsetek firm produkujących artykuły spożywcze korzysta z usług prywatnych firm konsultingowych i jednostek badawczo-rozwojowych.

Czynniki utrudniające działalność innowacyjną w badanych przedsiębiorstwach

Innowacje są przedsiębiorstwom niezbędne do rozwoju i dostosowania się do wymagań konsumentów oraz konkurentów. Działalność innowacyjna przedsiębiorstwa może być utrudniona przez wiele czynników, które mają wpływ na decyzje o podejmowaniu działalności innowacyjnej, rozpoczęciu nowych projektów lub ich przerwaniu w trakcie realizacji. Przeszkody te zależą m.in. od wielkości firmy, regionu Polski, sektora gospodarki, skali nakładów na B+R, jak również od typów innowacji. W ciągu analizowanego okresu największą przeszkodą w działalności innowacyjnej były czynniki ekonomiczne.

Wyniki badań pokazują, że od lat podstawowym hamulcem w podejmowaniu działalności innowacyjnej jest brak środków ze źródeł zewnętrznych oraz brak środków finansowych w przedsiębiorstwie (tab. 4). Zwłaszcza małe i średnie przedsiębiorstwa, ze względu na ograniczone zasoby kapitałowe, mają ograniczony dostęp do finansowania zewnętrznego. Większy dostęp do kapitału obcego mają firmy z historią kredytową i rozbudowanym portfelem aktywów. Dlatego istotne jest dążenie do uproszczenia i usprawnienia procedur związanych z pozyskaniem kapitału z zewnętrznych źródeł (fundusze unijne, kredyty bankowe), jak również należałoby uprościć i przyspieszyć procedury rozpatrywania wniosków o dofinansowanie prac B+R, stworzyć programy ułatwiające wprowadzanie innowacyjnych produktów na rynek [Puchała-Krzywina 2011].

Bariera dotycząca zbyt wysokich kosztów innowacji jest silnie odczuwana przez jedną trzecią przedsiębiorstw spożywczych. Coraz większe znaczenie w prowadzeniu działalności innowacyjnej w przedsiębiorstwach spożywczych nabierają czynniki rynkowe obejmujące niepewny popyt na innowacyjne produkty oraz opanowanie rynku przez dominujące przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją artykułów spożywczych nie są podmiotami działającymi w sferze wysokich technologii, stąd też tak niskie oddziaływanie bariery związanej z brakiem informacji na temat technologii.

Istniejące bariery powodują, że zmniejszeniu ulegała liczba firm aktywnych innowacyjnie. Coraz mniej firm z przemysłu spożywczego, zostaje zaklasyfikowanych na „Liście 500 najbardziej innowacyjnych przedsiębiorstw w Polsce”.

Jeszcze w 2005 r. na tej liście znajdowało się 27 firm przemysłu spożywczego. Najwyższą pozycję na liście zajęły przedsiębiorstwa: Jutrzenka S.A. z Bydgoszczy, Przedsiębiorstwo Przemysłu Spożywczego Akwawit S.A. z Leszna, Sokołów S.A. z Sokołowa Podlaskiego [Raport 2006]. W 2008 r. innowacyjnych

Tabela 4

Przedsiębiorstwa z działu produkcja artykułów spożywczych i napojów, które uznały stopień wpływu poszczególnych czynników utrudniających działalność innowacyjną za „wysoki” (%)

Czynniki, które w stopniu wysokim są przeszkodą dla innowacji	2002–2004	2004–2006
Czynniki ekonomiczne		
Brak środków finansowych w przedsiębiorstwie lub grupie przedsiębiorstw	34,4	33,1
Brak środków ze źródeł zewnętrznych	28,0	25,3
Zbyt wysokie koszty innowacji	34,7	32,6
Czynniki związane z wiedzą		
Brak wykwalifikowanego personelu	6,8	9,0
Braki informacji na temat technologii	4,1	5,9
Braki informacji na temat rynków	4,8	5,8
Trudności w znalezieniu partnerów do współpracy	10,4	11,3
Czynniki rynkowe		
Opanowany rynek przez dominujące przedsiębiorstwa	19,6	23,3
Niepewny popyt na innowacyjne (nowe) produkty	20,7	23,8
Inne czynniki		
Brak potrzeby prowadzenia działalności innowacyjnej ze względu na wprowadzone innowacje w latach poprzednich	6,4	7,4
Brak popytu na innowacje	8,8	11,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tabela 5

Przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego, które osiągnęły najwyższą pozycję na „Liście 500 najbardziej innowacyjnych przedsiębiorstw w Polsce” w 2008 r.

Pozycja na „Liście 500 najbardziej innowacyjnych przedsiębiorstw w Polsce”	Nazwa przedsiębiorstwa	PKD	Działalność B+R (w tys.)	Działalność B+R na sprzedaż (%)	Innowacyjność*		Nakłady na działalność innowacyjną*	Patenty*
					rynkowa	procesowa		
134	Zenits Polska Sp. z o.o z Siedlec	1532Z	1 741	0,81	C	B	C	N
195	Graal S.A. z Wejherowa	1520Z	24 866	6,37	C	C	B	N
299	Zakłady Przemysłu Cukierniczego Mieszko S.A. z Warszawy	1584	511	0,22	C	B	C	C
460	WYBOROWA S.A. z Poznania	1591	596	0,11	C	N	C	N

*Zintegrowane wskaźniki oceny innowacyjności przedsiębiorstw. Litery oznaczają liczbę punktów przyznanych w danej kategorii (A – najwięcej, C – najmniej, N – brak danych do oceny).

Źródło: Raport o innowacyjności gospodarki w 2009 r., INE PAN, Warszawa 2010.

przedsiębiorstw spożywczych na tej liście było zaledwie kilka, a mianowicie: Zenits Polska Sp. z o.o z Siedlec, Graal S.A. z Wejherowa, Zakłady Przemysłu Cukierniczego Mieszko S.A. z Warszawy i WYBOROWA S.A. z Poznania.

Nakłady na prace badawczo-rozwojowe w najbardziej innowacyjnych przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego były zróżnicowane (od 511 do 24 866 tys. zł). Dwa przedsiębiorstwa – Zenits Polska i Zakłady Przemysłu Cukierniczego Mieszko uzyskały większe oceny dla innowacyjności procesowej. Innowacje wprowadzone przez firmę Mieszko dotyczyły czekoladek (bombonierka Amadorro). Była to innowacyjność na poziomie opakowania oraz produktu – wprowadzono nowe smaki, niedostępne na polskim rynku³. Relacja nakładów na B+R do przychodów ze sprzedaży była najwyższa w GRAAL S.A., a w pozostałych firmach nie przekroczyła 1%.

³ Skonsolidowany raport kwartalny QSr 3/2008 dostępny na stronie internetowej: <http://www.relacje.mieszko.pl>

Wnioski

1. W przedsiębiorstwach przemysłowych z branży spożywczej widoczne jest zmniejszenie nakładów na działalność innowacyjną, co powoduje, że dystans rozwojowy innych działów gospodarki zwiększa się. Wynika to między innymi z tendencji zmniejszania się liczby przedsiębiorstw aktywnych innowacyjnie w przemyśle spożywczym.
2. Głównymi przeszkodami działalności innowacyjnej w przemyśle spożywczym jest brak środków finansowych i wysokie koszty innowacji.
3. W przemyśle spożywczym największe nakłady na działalność innowacyjną wiązały się z zakupem maszyn i urządzeń technicznych (odpowiedniego wyposażenia) w celu sprostania przepisom i normom, dzięki którym przedsiębiorstwo mogło funkcjonować. Wydaje się, że silniejsze powiązanie przedsiębiorstw z przemysłu spożywczego z sektorem B+R nastąpi po zakończeniu etapu modernizowania przedsiębiorstw.
4. Nakłady na działalność badawczą i rozwojową stanowiły około 3% ogółu nakładów na innowacje. Badania w grupie firm przemysłu spożywczego, ocenionych jako najbardziej innowacyjne, wykazały, że udział nakładów na B+R do przychodów ze sprzedaży był bardzo niski.
5. Istotne w kontekście rozwoju działalności innowacyjnej w sektorze spożywczym jest przede wszystkim przygotowanie polityki innowacyjnej w taki sposób, aby skutecznie wspierała działania przedsiębiorstw we wdrażaniu innowacji. Stąd też m.in. przygotowania programowe do instrumentalnego wsparcia strukturalnego z funduszy unijnych, w nowej perspektywie finansowej 2014–2020, powinny uwzględniać specyfikę branży i przede wszystkim jej możliwości finansowe oraz strukturę kapitałową.

Literatura

- ADAMOWICZ M. Innowacje i innowacyjność w sektorze agrobiznesu. Rodzaje innowacji, Tom 2, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008.
- Działalność innowacyjna przedsiębiorstw przemysłowych w latach 2002–2004, GUS, Warszawa 2006.
- Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2004–2006, GUS, Warszawa 2008.
- Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006–2009, GUS, Warszawa 2010.
- GRUSZECKI T. Współczesne teorie przedsiębiorstwa, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2002.
- Informacja miesięczna nt. stanu realizacji SPO WKP w latach 2004–2006, stan na dzień 31 stycznia 2008 r., http://www.konkurencyjnosc.gov.pl/NR/rdonlyres/F14F48F0-A410-4A53-A648-0AEE4CD7F886/44937/SPOWKP_IM_styczen_2008.pdf.

- ŁACKA I. Polska polityka innowacyjna w świetle zasad *good governance*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 83, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010.
- Nauka i Technika* 2006, GUS, Warszawa 2007.
- NIEĆ M. Innowacyjność przedsiębiorstw spożywczych – zastosowanie dynamicznego wskaźnika innowacyjności, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Tom XIII, zeszyt 2. Wydawnictwo Wieś Jutra, 2011.
- Podręcznik Oslo, Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji, Wspólna publikacja OECD i Eurostatu, Warszawa 2008.
- PUCHAŁA-KRZYWINA E., Czynniki ograniczające aktywność innowacyjną przedsiębiorstw w latach 2007–2009. [w:] Baczek T. (red.), Raport o innowacyjności gospodarki Polski w 2010 r., INE PAN, Warszawa 2011.
- Raport o innowacyjności gospodarki Polski w 2006 r., INE PAN, Warszawa 2006.
- Skonsolidowany raport kwartalny QSr 3/2008, Zakłady Przemysłu Cukierniczego Mieszko S.A., <http://www.relacje.mieszko.pl>
- SCHUMPETER J., Teoria rozwoju gospodarczego. PWN, Warszawa 1960.
- Stępień B., Instytucje rynkowe – źródła innowacji dla przedsiębiorstw międzynarodowych?, [w:] Mizgajska (red.), Zeszyty Naukowe: Problemy innowacyjności przedsiębiorstw produkcyjnych, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010, s. 48

Innovativeness of agrifood enterprises within general tendency in 2002–2008 period

Abstract

The aim of this article is to present result of the research concerning polish enterprises in food sector in innovativeness area. The research period include time before polish accessing to EU till 2008. In particularly pay attention on: innovation activity, expenditures on innovation, factors hampering innovation totally and especially in food and beverages sector.